

Lutuň şäheri

Category: Ertekiler, Goşgular, Kitapcy, Magtymgulyny
öwreniş, Sözler

написано kitapcy | 23 января, 2025

Lutuň şäheri LUTUŇ ŞÄHERI

Magtymgulynyň eserlerini her gezek okanyňda, bir täze zadyň üstünden barýarsyň. Beýik şahyryň ulanan köp sözleriniň, ýatlan taryhy, legendar, dini şahsyýetleriniň hem-de göterýän geografik atlarynyň aňyrsynda uly maglumatlar ýatyr. Şol zatlar bilen Magtymgulynyň dürli çeşmeler arkaly doly tanyş bolandygyny baý döredijiligi aýdyň subut edýär. Emma şygryda az söz bilen köp manyny bermek prinsipine eýeren ussat şahyr geçmişiň taryhy ýa-da gaýry wakalaryny beýan edende, olaryň mazmunyny gysgaça ýatlamak ýa-da diňe ýañzytmak bilen çäklenýär. Hut şuna görä-de, beýik akyldarlaryň ýa-da «Kuran», «Injil», «Töwrat» ýaly mukaddes kitaplaryň ýörite tefsirdüşündirişler talap edişi ýaly, Magtymgulynyň-da ençeme eserleri aýratyn düşündirişler talap edýär. Şahyryň özi şu meseläni nygtap, sözleriniň gysga, emma düşündirişiniň köpdüğini ýatlapdyr:

Magtymguly, sözüň gysga, şerhi köp,

Bilmäne hiç, bilen kişä nyrhy köp.

Şahyryň şu ýerde ulanan «şerh» sözünüň manysy «açma, giňeltme; düşündiriş, bir kyn meseläni çözmek we anyklamak üçin ýazylýan düşündiriş» diýmekdir. Hakykatdan-da, Magtymgulynyň käbir eserlerine şeýle düşündirişler berilmese, onuň manysy doly ýüze çykman galýar. Elbetde, şahyryň şeýle häsiýetli çylşyrymly şygrylary ýörite ylmy-derňew işini talap edýär, ony ýerine ýetirmek bolsa, ylmy edaralaryň borjudyr. Şeýle uly meselän birki makalanyň möçberinde çözmek hem mümkin däl.

Magtymgulynyň döredijiliginde duş gelyän köp sanly taryhy

şahslat bilen bir hatarda, «Kuranda», «Kasasyl-enbiýada» bar bolan pygamberlet hem ep-esli orun alypdyr. Şol pygamberleriň biri-de Lutdur. Magtymguly «Bary bolmasa» Magrupy bilen aýdyşyk şekilinde ýazan «Eýwany tört» atly goşgularynda Lut bklen baglanyşykly wakany, Lutuň şäheriniň uçran heläkçiligini ýatlaýar:

*Begzadalar galdy çopan gahryna,
Ten kaçan döz getir ýylan zährine,
Bibat bolup, dönsün Lutuň şährine,
Her ülkäniň häkim äri bolmasa.*

Bu ýerde agzalýan Lut kim? Onuň şäheri nireden ol şäher nähili weýran bolupdyr. Ine, şu zatlary bilmek üçin Lutuň ady bilen baglanyşykly wakalary gözden geçirmeli, «Eýwany tört» sygrynda şahyr Lutuň şäheriniň näme üçin berbat bolandygyny ýañzydýar:

*Ruhul-emin Jebraýyl hyzmat eder ustada,
Lutuň şähri zynadyr, bary gitdi berbada.*

Şu gysgajyk ýatlamalaryň aňyrsynda uly waka bar. Onuň beýany şeýle:

Ybraýym pygamber haçan-da Müsür ülkesinden göçüp, Palestina gaýdanda, doganynyň ogly Luty-da öz ýany bilen alyp gidýär. Olar öz ýanlary bilen köp baýlyk we mal äkidýärler. Uzak wagt geçmänkä, baran ýerleri olaryň mallaryna darlyk edýär. Şu sebäpli Lut Ybraýymyň ýanyndan göçüp Sedum (Sodom) diýen ýerde ornaşýar. Ol ýeriň ilaty juda betgylyk, bezzat bolup, her hili pyssy-pyjurlyklardan, ýol urmakdan, ogurlyk etmekden gaýtmandyrlar. Belli bir dinleri-de bolmandyr. Emma ol kowum bu erbet işler bilen-de kanagatlanman, has azgynçylykly işe görlüp-eşdilmedik ahlaksyzlyga ýüz urýarlar, aýallar bilen aragatnaşyk etmegiň deregine oglanlary öz haram işleri (beçebazlyk) üçin peýdalanyp başlaýarlar. Olar özleriniň by gabahat işlerini gizlemekden geçen, gaýtam başgalary-da şeýle iş bilen meşgul bolmaga çagyryýarlar. Olaryň binamyslyk işleri, ahlak jähtden pese düşmekleri günsaýyn artýar. Netijede, Allatagala wahý arkaly Luty pygamberlige belläp, şol kowumy

hedaýat etmekligi oňa tabşyrýar. Şondan soň Lut özüniň pygamberdigini äşgär edip, ol kowuma öwüt-nesihat edip başlaýar, olary azgynçylykdan el çekmeklige çagyryýar. Emma azgynlyk batgasyna batan ol kowum Lutuň päk ýürekden aýdýan sözlerine asla gulak gabartmaýarlar. Tersine, olar Luty, eger öz çagyryşyndan el çekmese, ýurtdan kowup çykarjakdyklaryny aýdýarlar we öz bet işlerini ýene-de dowam etdirýärler. Lut bu pasyk-azgyn kowumyň duçar bolan ahlaksyzlyk keseliniň beýleki kowumlaryň arasyna hem ýaýramaklyk howpunyň barlygyny görüp, Hudaýdan olara göz görkezmekligi we olary agyr azaba sezewar etmekligi soraýar.

Allatagala Lutuň haýyşyny kabul edýär we öz perişdelerini ol kowumyň üstüne iberip, olara degişli temmj bermekligi, agyr jeza duçar etmekligi buýurýar. Perişdeler Lutuň şäherine barmazdan öňürti Ybraýymyň myhman kabul edýän köşgüne barýarlar. Ybraýym olary geçip barýan ýolagçylar hökmünde kabul edip, köp hezzet-hormat edýär. Semiz bir göle soýup, süýji tagamlar taýýarlap, olaryň öňünde goýýar. Olar tagama el urmaýarlar. Ybraýym bu ýagdaýy görüp howatyrlanýar. Emma uzak wagt geçmänkä, ýaňky adamlar özleriniň perişdediklerini bildirýärler hem-de Ybraýymyň parasatly bir oglunyň dünýä injekdigini oňa buşlaýarlar. Ybraýym olara garap: «Meniň nähili çagam bolsun, men bir garran adam, aýalym-da şeýle, ol çaga dogurmak ýaşyndan geçen aýal» diýýär. Şu gürrüňleri diňläp oturan Ybraýymyň aýaly Sara gülýär we: «Nähili men çaga dogrup bilerin, men ömrümiň köpüsini geçiren garry kempir, ärim-de meniň ýaly garry» diýýär. Perişdeler olara Allatagalanyň gudratyny ýatladýarlar, onuň isleg-erkiniň tebigat kanunlaryna bagly däldigini duýdurýarlar. Şeýle-de bolsa Ybraýym olardan nähili möhüm iş bilen nirä barýandyklaryny soraýar. Olar: «Biz bir günäkär kowumyň üstüne iberildik, şol kowum azgynçylyga ýüz urupdyr, biziň wezipämiz şol kowuma göz görkezmek we olaryň üstüne azap indermek» diýip jogap berýärler. Bu sözleri eşiden Ybraýym örän gaýgyylanýar. Ol Lut barada oýlanýar, oňa zeper öýdüp tukatlanýar. Emma perişdeler Luta hiç hili zyýan ýetmejekdigi hakda Ybraýymy ynandyrýarlar, diňe onuň aýalynyň, azgynlara kömek edýänligi

üçin sebäpli, azapdan sypmajakdygyny aýdýarlar.

Perişdeler Ybraýym bilen hoşlaşyp, owadan oğlanlar görnüşinde Lutuň mekany bolan Sedum şäherine ugraýarlar, haçan-da şäheriň derwezesine baryp ýetenlerinde, guýudan suw alyp duran bir gyzy görýärler, ondan kömek soraýarlar, olara myhman bolmak isleýärler. Bu gyz Lutuň gyzy eken. Ol gelip kakasyna: «Eý kaka, derwezäniň ýanynda iki sany owadan oğlan seni soraýarlar, men hiç haçan şolar ýaly görmegeý oğlanlar görmändim, eger kowum olary görseler, hökman azar bererler, iş masgaraçylyga çeker» diýýär. Lut gyzynyň bu sözünden çuň oýa batýar, närahat bolýar, olaryň nähili adamdyklary hakda gyzyndan sorag edýär. Olary kabul edip-etmezlik barada gyzy bilen maslahatlaşýar. Myhman almalymy ýa-da kowumyň azgynçylyk häsiýetini düşündirip, kabul etmekden boýun towlap, ötünç soramalymy? Emma Lutuň pygamberlik derejesi, ýokary adamkärçilik mertebesi ony ikerjiňlenmäge goýmaýar. Ol oğlanlary garşylamaga howlugýar, kowum habardar bolmanka, olary gizlinlikde öz öýüne alyp gelýär. Emma Lut kowumdan heder edýärdi, olar gelip, myhman oğlanlary zorlap alyp gidäýmesinler diýip gorkýardy, çünki ol azgynlar nadanlyk zerarly öz tebibini duşman saýýan nähoş ýaly, Luty özlerine duşman we bigäne bilýärdiler. Şol pursatda azgyn kowum bilen pikirdeş bolan Lutuň aýaly bu ýagdaýy äşgär edýär. Myhman oğlanlar hakda kowumyň azgyn adamlaryna habar berýär.

Uzak wagt geçmänkä, azgyn jemagat gülüp-oýnap Lutuň gapysyna gelýärler. Lut gorkuly we howsalaly ýagdaýda olaryň öňünden çykýar. Ol azgynlara näçe öwüt-nesihat etse-de, olar gulak asman, bihaýalyk bilen Lutuň öýüne hüjüm edýärler, paýys sözler bilen oňa sögýärler. Bu ýagdaýy gören Lut hiç hili çykalga tapman, hatda öz gyzyny olara nikalap bermekligi teklip edýär. Emma haram nebsiň toruna düşen azgynlar göýä diýersiň ker, kör bolan bolan ýaly Lutuň ýüzünü görmek we gepini eşitmek hem islemeýärler, diňe oğlanlary talap edýärler.

Lut alaçsyz galar umyt gapylary onuň ýüzüne ýapylýar, oğlanlaryň giriftar boljakdygy ony uly alada goýýar. Ol çuň gaýga batýar. Gark bolup baryan adamyň özüni halas etmek üçin

her zada ýüz urdu ýaly, Lut-da bu ýagdaýdan gutulmak üçin elinde baryny edýär. Emma hiç hili çykalga tapman, özüniň ol ýurtda ýekeliginden, dost-ýarlarynyň ýanynda dældiginden zeýrenýär. Ol azgyn kowuma ýüzlenip: «Eger meniň güýjüm bolan bolsady, siziň garşyňyzda şeýle horluga duçar bolmazdym, siz bilwn pugta dikleşip, size gaýtawul bererdim, eger siziň şäheriňizde ýeke bolmadyk bolsam, dost-ýarlarym, dogan-garyndaşlarym meniň ýanymda bolan bolsady, onda size göz görkezip, bu haýbat atmalaryňyzy-da derbi-dagyn ederdim» diýýär.

Perişdeler Lutuň gahar-gazaba ýugrulan gaýgyly ýagdaýyny görenlerinde oňa göwünlik berip aýdýarlar: «Eý Lut, biz seniň Hudaýyň iberen wekilleridir. Biz seni halas etmek, azgynlary bolsa jezalandyrmak üçin şu ýere geldik, hatyrjem bol, olar hiç haçan ne saňa, ne-de bize el gatyp bilmezler we tizlikdr pyssy-pyjurlyklarynyň netijesini görerler». Köp wagt geçmänkä, ol azgym kowumy galagoply ýagdaý gurşap alýar, ýüreklerine howp düşýär, her haýsy bir tarapa gaçyp başlaýar. Muny gören Lutuň göwni açylýar. Perişdeler Luta aýalyndan başga maşgala agzalaryny alyp, gijäniň ahyrynda ol ýerden göçmekligi tabşyrýarlar. Lut öz adamlaryny alyp, ol ýerden daşlaşýar. Şol pursatda Allatagalanyň emri bilen ol kowumyň üstüne azap howpy abanýar. Güýçli ýer titräp, Lutuň şäheri agdar-düňder bolýar, soň asmandan daş ýagýar. Ertir turup görseler, Sedum şäheri (häzirki ady Esdem) çöl-beýewana öwrülip, azgyn ilatyň hemme öý-esbaplary weýran bolan eken.

Magtymgulynyň bary-ýogy iki setirde ýatlap geçen wakasynyň dolurak beýany, ine, şu aýdylanlardan ybaratdyr. Bu hadysa barada musulmanlaryň mukaddes kitaby bolan «Kuranyň» («Gurhanyň») on dört sany süresinde azda-kände beýan edilipdir. Ylaýta-da «Hu:d», «Hyjr», «Şuara» we «Ankebut» sürelerinde Lut pygamberiň başdan geçirenleri barada ýeterlik maglumat berilýär. «Kurandan» has soň ýazylan «Kasasyl-enbiýa» kitabynda-da Lut hakynda, ýöne käbir üýtgeşmeler bilen ýörite bap bar. Şu iki çeşmäni deňeşdirmek arkaly Magtymgulynyň «Kurandan» peýdalanandygyny görmek bolýar. Lut pygamberiň başdan geçiren gowgalary bilen baglanyşykly bir zady bellemek

gerek. Ol hem bolsa, şeýtanyň ýoluna giden Lut kowumynyň ahlak azgynçylygydyr we oglanlar bilen jyns gatnaşygyny etmelekleridir. Bu elhenç kesel Lutuň zamanynda ýüze çykany sebäpli, araplar oňa Liwat ýa-da Liwata at goýupdyrlar. Onuň Ýewropa dillerindäki ady gomoseksualizmdir. «Kuranyň kyssalarynda» görkezilişine görä, ol azgynçylyk keseli gadymy wawilonlylaryň, assiriýalylaryň we ýewreýleriň arasynda öňden dowam edipdir. Müsürjň gadym taryhynda dört müň ýyl mundan ozal ol hakda ýatlanypdyr. Gresiýada hem bu kesel gadym döwürlerde bolupdyr, hatda olaryň ertekilerine (mifologiyasyna), syýasy durmuşyna, edebiýatyna we sungatyna-da aralaşypdyr, çünki gadymy grekler aýallary her bir jähtden erkek adamlardan pes hasaplapdyrlar. Hristian dini Gresiý we Rime aralaşanda, bu gabahat amaly gadagan edýär.

Yslamdan öňki araplaryň taryhynda hem bu gelşiksiz adatyň azda-kände bolandygyny gadymy çeşmelerden görmek bolýar. Yslamyň gelmegi bilen onuň köki gyrylýar. Gomoseksualizm ahlaksyzlygy Hytaý, Hindistan we Ýaponiýa ýaly ýurtlarda-da ýaýrapdyr. Emma bu azgynçylygyň XVIII-XIX asyrlarda ýaýran iň ryswa ýeri Türküstanyň Buhara, Hywa ýaly şäherleridir. Ylaýta-da ol häkim toparlaryň arasynda giňden orun alypdyr. Häzirki döwürde asmany (ylahy) şerigatlaryň hemmesi biragyzdan şu gabahat häsiýete garşy göreşýärler. Onuň jemgyýetiň ösüşine, ynsanyň mertebesine ýetiejek zyýanyny nazara alyp, «Kuran» oňa garşy berk göreşip gelýär, jezasyny-da ölüm hasaplaýar. Magtymgulynyň döredijiliginde hem «Kuranda» aýdylyşy ýaly, her dürli azgynçylyk, şol sanda zyna etmeklik iň ýaramaz häsiýet hökmünde berk ýazgarylýar.

Aşyrpur MEREDOW,

TSSR-iň ylym we tehnika boýunça Döwlet baýragynyň laureaty, filologiya ylymlarynyň kandidaty.

«Edebiýat we sungat» gazeti, 12.04.1991 ý. Magtymgulyny öwreniş